

איך מזהים תפנית? ומה הקשר לתרבות המודיעינית?

סימון ווילמטס¹

1. הקדמה

המאמר "The cultural turn in intelligence studies", פורסם במאי 2019 בגיליון ה-34 של כתב העת Intelligence and national security ונכתב על ידי Simon Willmetts. בשנים האחרונות הוצף לתודעה המושג "תרבות מודיעינית", והוא נחקר ככזה במסגרת לימודי המודיעין בעולם. נשאלת השאלה - האם השימוש במושג תרבות מודיעינית הינו שינוי קוסמטי של תיאוריות ישנות בנוגע ללימודי מודיעין, או שמא מדובר בתפנית של ממש?

מחבר המאמר מבקש לענות על השאלה הזו במספר שלבים. ראשית, הוא מצליב בין ההגדרות השונות למושג תרבות. שנית, הוא מגדיר כיצד נראית תפנית בכל תחום שהוא ומה הם רכיביה. לבסוף, הוא משווה בין יחס לימודי המודיעין למושג התרבות עד כה, לבין יחסם אליו בשנים האחרונות ובעתיד המתהווה, ובודק האם הפער עונה על ההגדרה של תפנית.

התובנות המידיות שעולות מהמאמר בנוגע לתרבות מודיעינית, מאפשרות להסיק מסקנות על העשייה המודיעינית. מעבר לכך, מעניין ללמוד את המתודה שבה השתמש המחבר על מנת לבחון את השאלה המחקרית, ולהסיק ממנה על היכולת לזהות תפניות בכלל.

הזרקור כולל שלושה חלקים - הצגת השיטה; הצגת תובנות המחבר בנוגע לתרבות המודיעינית; וניסיון להשליך מכך על תחומים נוספים בעולם התוכן של המתודולוגיה של המודיעין.

2. הצגת השיטה - איך מגדירים תפנית?

השיטה מורכבת משלושה חלקים - הגדרת עולם התוכן, הגדרת רכיבי התפנית וניתוח של המצב המצוי לפני התפנית. בשלב הבא, אלה יוצלבו עם המצב המצוי כיום והפער הוא שיגדיר האם התרחשה תפנית או לא.

הגדרת עולם התוכן - תרבות

תחילה, מוצג הקושי שבהגדרת המושג תרבות² ומוצגות ארבע הגדרות לתרבות, כפי שהוגדרו על ידי חוקרים שונים המייצגים אסכולות שונות בחקר התרבות:

א. התפתחותית - התפתחות אינטלקטואלית, רוחנית או אסתטית. ההגדרה הזו היא הגדרה ותיקה, והיא נלקחה כמטאפורה מעולם החקלאות³.

¹ סימון ווילמטס הוא עוזר פרופסור ללימודי מודיעין במכון לביטחון ולפרשיות גלובליות באוניברסיטת לידן בהולנד. בין היתר הוא היסטוריון של התרבות, שמתעסק בעיקר בהיסטוריה של סודיות, של מודיעין ושל פרטיות בתחום הדיגיטלי.

² Williams, R. (2013). Keywords (Routledge Revivals): A Vocabulary of Culture and Society. Routledge. P. 87.

³ IBID, p.91

- ב. ציוויליזציה - סך תהליך ההבניה של החברה והתפתחותה.
- ג. אומנות - סך הפעילות האומנותית - ספרות, קולנוע, שירה וכיו"ב.⁴
- ד. אנתרופולוגיה - הבנה של סמלים, של דפוסי ההתנהגות ושל עקרונות להענקת משמעות לאירועים של חברה אנושית.

המחבר טוען שלימודי המודיעין מתעסקים בעיקר בהגדרות השלישית והרביעית של המושג תרבות. בראיתו יש שתי מתודות שממש חוקרות את התרבות המודיעינית לאור ההגדרות האלה- הראשונה חוקרת את התוצרת התרבותית של חברה מסוימת בהקשר למודיעין (למשל, ספרי בילוש או סרטים על מבצעים מיוחדים), והשנייה מתייחסת לארגון מודיעין כאל חברה (society) שלה ערכים, סמלים ודפוסי התנהגות משלה, ולכן חוקרת את הנורמות והמנהגים שלה.

הגדרת התפנית

המחבר מציג שני רכיבים שצריכים להתקיים על מנת שתהיה תפנית בהתייחסות לנושא מסוים :

- א. מתודה חדשה - כדי שתהיה תפנית חייבת להיות פתיחות ואף נכונות לאמץ מתודות ופרדיגמות מחשבתיות חדשות, מתחומי מחקר דומים (במקרה של לימודי מודיעין זה יכול להיות לימודי תרבות או היסטוריה) ושונים (למשל, מתחום הבלשנות).
- ב. פרשנות חדשה - חלק מתפנית היא הבנה מחודשת של ההיסטוריה, לאור המתודות החדשות או המסגרות התפיסתיות החדשות. הדבר יוסבר בפירוט בחלק הבא- המצב המצוי לפני התפנית⁵.

המצב המצוי לפני התפנית

המחבר טוען שעד השנים האחרונות, לימודי המודיעין התעסקו בעיקר באומנות ובראיא אנתרופולוגית. המשותף לשתי הגישות הוא שהן מתארות את המציאות כמו כדורי ביליארד אוטונומיים שפוגעים זה בזה⁶, במובן של סיבתיות לינארית.

הנחת המוצא של הגישה היא שיש הפרדה חדה בין האמת בנוגע למאורע מודיעיני, שאותה יבארו היסטוריונים, לבין סיפורת פיקטיבית שמתארת יכולות או מבצעים מודיעיניים, שבינם לבין המציאות אין כל קשר⁷. מטרת הגישה היא "לנפץ מיתוסים" בנוגע למודיעין, ולבור את המוץ מן

---

⁴ Steinmetz, G. State/Culture: State-Formation after the Cultural Turn. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1999. Stonor-Saunders, F. Who Paid the Piper?: The CIA and the Cultural Cold War. London, UK: Granta, 2000. P.5.

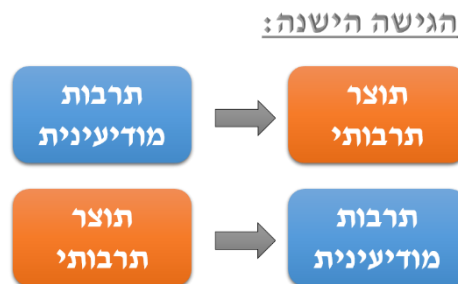
⁵ Pincus, S., and W. Novak. "Political History after the Cultural Turn." Perspectives on History, May 2011. Accessed May 2019. <https://www.historians.org/publications-and-directories/perspectives-on-history/may-2011/political-historyafter-the-cultural-turn>.

⁶ Resch, Althusser and the Renewal of Marxist Social, 47. See also Dean, "Commentary", 619. For an innovative discussion on the relationship between agency and structure in the context of the cultural turn in international history see Jackson, "Pierre Bourdieu, the 'Cultural Turn' and the Practice of International History", 155–181.

⁷ Dujmovic, "Hollywood, Don't You Go Disrespectin' My Culture", 25–41; Hitz, The Great Game; Johnson, "Spies in the American Movies", 5–24.

התבן בנוגע לאמת על המאורע המודיעיני⁸. דוגמה טובה היא סיפורת שנכתבה על ידי איש מודיעין בדימוס, כאשר יש הפרדה ברורה בין מה שהיה באמת, לבין הסיפור הפיקטיבי⁹.

לפי גישה זו, העולם נחלק לישויות ברורות, שמשפיעות אחת על השנייה בנקודות החיכוך ביניהן. כך, המעשה המודיעיני משפיע על הסיפורת, ואף הסיפורת יכולה להשפיע על המעשה המודיעיני, בקשר של סיבתיות לינארית דו סטרית:

3. מסקנות המחבר - האם יש תפנית תרבותית בלימודי המודיעין?

לטענתו של מחבר המאמר, ישנה תפנית בנוגע ללימודי המודיעין, והיא עודנה בעיצומה. הוא מסביר שהיום במחקר תרבות המודיעין, ההיסטוריה לא מתוארת עוד כמערכת של סיבתיות לינארית, אלא כמערכת אינטגרטיבית של ישויות. הוא טוען שלא ניתן לקחת מאורע היסטורי, לשייך אותו לתחום אחד ולתאר את השפעותיו על התחומים האחרים.

כדוגמה, הוא מציג את 9/11. הגישה הישנה יכולה לטעון שהפיגוע התרחש, וזה השפיע בתורו על הפוליטיקה הארגונית ועל הייצוג של המודיעין באומנות. עם זאת, כל תיאור של 9/11 יהיה חסר מבלי להתייחס להיסטוריה של ארה"ב במזה"ת, להסלמה בשיקוף של אלימות בכלל ושל פיגועים בפרט בהוליווד, להתפתחות הטקטיקות של ארגוני הטרור וכמובן להשלכות של האירוע עצמו על הכלכלה, על הפוליטיקה ועל גופי הביטחון.

⁸ Trotter, "The Politics of Adventure in the Early British Spy Novel", 30–54; Hiley, "Decoding German Spies", 55–79.

⁹ West, "Fiction, Faction and Intelligence", 275–289.

דוגמה נוספת היא נושא הסודיות והסיווג. בשנים האחרונות, העיסוק בסודיות נהיה אינטגרטיבי בין מספר תחומי מחקר שונים (היסטוריה, פילוסופיה, פוליטיקה, תרבות ועוד), עד כדי כך שכתב עת מסוים אף הגדיר את התחום כלימודי סודיות המהווים דיסציפלינה בפני עצמה¹⁰.

בהתאם לגישה הישנה ניתן היה לטעון שמידת הסודיות משפיעה על אמון הציבור למשל, וזה בתורו משפיע על מידת הסודיות. עם זאת, התמונה מורכבת יותר. אחרי מלחמת העולם השנייה, האמון בארגוני המודיעין היה בשיא, דווקא כשמדיניות ההסתרה הייתה בשיאה¹¹. מנגד, שחרור מסמכים בנוגע לרצח קנדי גרם דווקא לאנשים קונספירטיביים להרים את ראשם¹². לכן, אמון בארגוני המודיעין וסודיות אומנם קשורים זה בזה, אך הם לא השחקנים היחידים בזירה, והקשר ביניהם איננו סיבתי-לינארי.

תיאור שלם של המציאות יהיה התייחסות למגוון הגורמים שמשחקים תפקיד בסוגיה הזו. כך למשל, בדיון של בית המשפט העליון בארה"ב בנוגע לאישור אמצעי חקירה מוגברים צוטטו טיעונים מהסדרה "24"¹³, ובדיון אחר בנוגע לפרשת סנודן צוטטו קטעים מכתביו של אורוול¹⁴. לא ניתן להפריד בין הגישות השונות לסודיות שקיימות במערכת המשפט, במערכת המודיעינית, בציבור ובאומנות, משום שאלה מקיימות מערכת סימביוטית.

בשורה התחתונה, לימודי המודיעין אימצו שיטות מחקר ודיסציפלינות מתחומי מחקר אחרים, והגדירו מחדש את בסיס הידע באופן ביקורתי לאור שינוי הפרדיגמות האלה. אי לכך, ניתן לטעון שהגישה התרבותית ללימודי המודיעין איננה שינוי קוסמטי של התובנות הישנות, אלא מהווה תפנית של ממש.

4. סיכום - זיהוי תפנית בתחומים אחרים

במרכז המאמר עומד רעיון התפנית התרבותית כפי שהוא משפיע על לימודי המודיעין. עם זאת, אפשר להשליך אותו גם על תחומים אחרים, כמו למשל הצד האדום והצד הכחול-

צד אדום - ניתן לשאול האם אירוע כמו חילופי גברי במערכת היריבה מהווה תפנית. על פי השיטה שהוצגה במאמר, אפשר לטעון שאם המנהיג גורם לנו להגדיר אותו בשדה סמנטי שונה משהוגדר קודמו, הדבר יכול להצביע על תפנית של ממש. למשל, אם את המנהיג הקודם הגדרנו לפי מידת הפתיחות שלו למערב (תחום היחב"ל), וכך גם אנחנו מגדירים את החדש, ייתכן שלא מדובר על תפנית שמצריכה היערכות מחדש. מצד שני, אם את המנהיג החדש אנחנו מגדירים לפי מידת הדתיות שלו, והדבר אף גורם לנו לשאול שאלות על מידת הדתיות של המנהיג הקודם, ייתכן שמדובר על תפנית שמצריכה סט מושגים מעולמות תוכן חדשים.

¹⁰ Maret, S. "The Charm of Secrecy: Secrecy and Society as Secrecy Studies." *Secrecy and Society* 1, no. 1 (2016): 1–28.

¹¹ Derien, J. "In Terrorem: Before and after 9/11." In *Worlds in Collision: Terror and the Future of the Global Order*, edited by K. Booth and T. Dunne, 101–117. New York, NY: Palgrave, 2002.

¹² President John, F. Kennedy Assassination Records Collection Act. 1992.

¹³ Zegart, A. "'Spytainment': The Real Influence of Fake Spies." *International Journal of Intelligence and Counterintelligence* (2010) 622-599.

¹⁴ Willmetts, S. "Digital Dystopia: Surveillance, Autonomy, and Social Justice in Gary Shteyngart's *Super Sad True Love Story*." *American Quarterly* 70, no. 2, June (2018): 267–289.

צד כחול - למשל, שינוי בסביבה כגון כניסתה של טכנולוגיה חדשה. אם הטכנולוגיה מופעלת על ידי אותם תפקידנים כפי שהיו קודם לכן, ייתכן שהיא משפרת את המצב, אך לא מדובר בתפנית. אולם, אם הטכנולוגיה מחייבת תפקידנים חדשים עם ידע חדש (למשל בסטטיסטיקה או ברובוטיקה), ייתכן שמדובר בתפנית טכנולוגית.

לסיכום, התפנית התרבותית בלימודי המודיעין מצריכה הלך מחשבתי חדש ומתודות חדשות. זאת, משום שהמשגה ישנה חוטאת לתיאור המציאות לאור התפנית שהתרחשה, הן בהבנת היריב והן בהבנת המערכת העמיתה.